

Hoofdstuk 1

Je kunt heel wat weten, maar dat wil niet zeggen dat je het ook allemaal gelooft.

‘Ada! Je moet wat drinken!’ De stem van Susan, dwingend. Susans handen die een mok koude thee in de mijne drukten.

‘Hoef ik niet,’ zei ik. ‘Geen zin. Echt niet.’

Susan vouwde mijn vingers om de mok. ‘Snap ik,’ zei ze, ‘maar probeer het. Dit is het laatste wat ze je geven. Morgen heb je dorst.’

Mijn rechtersvoet was misvormd; bij de enkel maakte hij een rare zijwaartse knik. Dat was mijn hele leven al zo geweest. De botten van mijn enkel waren scheefgegroeid: mijn tenen schraapten over de vloer en de zool van mijn voet wees omhoog. Lopen deed gemeen pijn. De huid van mijn voet barstte open en bloedde als ik het probeerde.

Het was de avond van 16 september 1940, een maandag, en ik lag in het ziekenhuis. Het was oorlog: Hitler had het ruim een jaar aan de stok met zo’n beetje de hele wereld, ik al elf jaar.

De volgende dag zouden artsen de bijl zetten in de vergroeide botten van mijn enkel en de boel netjes aan elkaar maken, recht, zoals het hoorde. De kans bestond dat de voet het dan weer zou gaan doen.

Ik bracht de mok thee die Susan me had gegeven naar mijn lippen. Ik dwong mezelf ervan te drinken. Mijn keel leek te worden

dichtgeknepen. Ik kokhalsde en morste thee op de dekens en het dienblad.

Susan slaakte een zucht. Ze depte de natte plekken en gebaarde naar een zuster die de vensters aan het verduisteren was dat ze het dienblad weg kon halen.

Al vanaf het begin van de oorlog werden bij het vallen van de avond de ramen verduisterd met gordijnen en schermen om te voorkomen dat Duitse bommenwerpers lichtjes en een mogelijk doelwit zouden zien. Dit ziekenhuis lag niet in Londen, dat inmiddels iedere nacht werd aangevallen, maar dat wilde niet zeggen dat het hier veilig was. Je wist nooit wat die moffen van plan waren.

‘Een brief voor u, m’vrouw,’ zei de verpleegster. Ze reikte Susan een envelop aan voor ze het dienblad wegnam.

‘Hier bezorgd? Bij het ziekenhuis? Wat vreemd...’ Susan opende de envelop. ‘Van lady Thornton.’ Ze vouwde de brief die erin zat open. ‘Die moet ze verstuurd hebben voordat ze mijn briefje met het adres van het pension kreeg. Weet je zeker dat je niks wilt eten, Ada? Toast?’

Ik schudde mijn hoofd. Het slokje thee dat ik naar binnen had gewerkt gistte in mijn maag. ‘Ik word misselijk, geloof ik.’

Susans adem stokte even. Ze keek me aan, griste een kom van de onderste plank van mijn nachtkastje en plaatste die met een ferme zwaai onder mijn kin. Ik klemde mijn kaken op elkaar en hield alles binnen.

Susans hand trilde. De kom trilde mee. Ik keek naar haar gezicht. Ze zag bleek; onder haar wijd opengesperde ogen zaten donkere wallen.

‘Wat is er?’ wilde ik weten. ‘Wat staat er in die brief?’

‘Niks,’ zei ze. ‘Diep inademen. Goed zo.’ Ze zette de kom weer op zijn plek, vouwde de brief van lady Thornton op en propte hem in haar tas.

Er was iets niet in de haak. Ik zag het aan haar gezicht. ‘Is het Butter?’ vroeg ik.

‘Wat?’

‘Is er iets met Butter?’ Butter was Susans pony. Ik was dol op hem. Zolang ik in het ziekenhuis lag, logeerde hij in de stallen van lady Thornton.

‘O,’ zei Susan. ‘Nee. Dat wil zeggen: lady Thornton heeft niks over Butter gezegd en als er iets met hem zou zijn, had ze dat vast en zeker wel gedaan.’

‘Maggie dan?’ Maggie was de dochter van lady Thornton, en mijn beste vriendin.

‘Er is niks met Maggie,’ zei Susan. Haar handen beefden nog steeds een beetje. Er lag een eigenaardige blik in haar ogen. ‘Thuis is alles goed.’

‘En met Jamie is ook alles goed,’ zei ik. Dat was een vaststelling, geen vraag, want dat kon niet anders. Jamie, mijn broertje, was niet thuis, maar hier, bij ons. Susan en Jamie en Bovril, Jamies kat, verbleven in een gehuurde kamer in een pension, niet ver van het ziekenhuis. Daar was Jamie nu, met de hospita.

Jamie was zes, bijna zeven, maar nog niet helemaal. We hadden lang gedacht dat hij al zeven was, maar sinds kort hadden we zijn geboorteakte.

Ik was elf. Mijn geboorteakte hadden we ook. Wanneer ik precies jarig was, wist ik nog maar een week.

Susan knikte. ‘Met Jamie is alles goed.’

Ik ademde diep in. ‘Is er iets tussen gekomen? Word ik niet geopereerd?’ Een week geleden had mam geprobeerd ons mee te nemen; daarvoor had Susan altijd gezegd dat zij niet bevoegd was om toestemming te geven voor een operatie. Dat was ze nog steeds niet, maar dat kon haar nu niet zo veel meer schelen. Ze zei dat er een verschil is tussen wat juist is en wat is toegestaan. Ik had een operatie nodig, dus ik zou een operatie krijgen.

Ik had verder geen vragen meer gesteld.

Susan streek een haarlok van mijn voorhoofd. Ik deed mijn hoofd opzij. ‘Daar laat ik echt niets tussen komen,’ zei ze.

Toch was er nog steeds iets vreemds aan haar stem en haar gezichtsuitdrukking. Dat had iets te maken met die brief van lady Thornton, dat wist ik zeker. Lady Thornton was in staat iedereen de stuipen op het lijf te jagen. Na mijn eerste ontmoeting met haar, voor ik haar naam kende, had ik haar de IJzeren Dame genoemd. Hard als staal was ze, een botte bijl.

Maar lady Thornton was ver weg. Wij waren alles kwijt – Susans huis en alles erin – maar ik had Jamie, Susan, Bovril en Butter nog. En de volgende dag werd ik geopereerd. Dat was meer dan genoeg.

Je kunt heel wat weten, maar dat wil niet zeggen dat je het ook allemaal gelooft.

Iets meer dan een jaar geleden had ik mezelf leren lopen in de eenkamerflat van moeder, in Londen. Ik had dat geheimgehouden en elke dag het bloed van de vloer geпоetst, voordat mam thuiskwam. Ik wilde de flat uit kunnen, meer niet – ik hoefde niet de stad uit – maar dat leren lopen heeft me het leven gered. Toen mam Jamie uit Londen wegstuurde, met alle andere kinderen, om te ontsnappen aan Hitlers bommen, ben ik er ook tussenuit geglipt. Zo waren we bij Susan en Butter terechtgekomen, in een kustplaatsje in Kent.

Susan had ons eerst niet willen hebben. Wij haar ook niet, maar de pony wilde ik wel en Jamie en ik hadden nog nooit zo goed gegeten als bij haar, en uiteindelijk wilden we alle drie niets liever dan bij elkaar blijven. Natuurlijk was dat het moment waarop mam ineens weer opdook en ons ophaalde. Een week geleden was dat nog maar. Susan besloot om het er niet bij te laten zitten. Zij volgde ons naar Londen en in de nacht waarop Duitse bommenwerpers Susans huis platgooiden, zaten wij dus in Londen. Het ergste dat ons overkwam – mam die ons weer mee naar huis nam – werd het beste: we leefden nog.

Nu deed iedereen alsof die operatie van morgen het beste was wat mij gebeuren kon, waardoor ik doodsbenauwd was dat het zwaar zou tenvallen en misschien wel helemaal verkeerd uit zou pakken.

Dat kon niet, volgens Susan. Ze hoopte dat mijn voet na de ingreep normaal zou functioneren, zei ze, maar als dat niet zo was, was het ook goed. Het zou goed komen, hoe dan ook.

Wie weet.

Het hing er maar van af wat je goed noemde.

Het was oorlog. De verpleegsters beweerden dat zij alle patiënten snel genoeg in de kelders zouden krijgen als de sirenes gingen. Maar dat hadden ze nog nooit hoeven doen, dus hoe konden ze dat zo zeker weten?

Susan boog zich voorover. Ze gaf me een knuffel. Dat was voor ons beiden ongemakkelijk. Ik ademde uit. Mijn maag was nog steeds van slag.

‘Geen zorgen,’ zei Susan. ‘Ik zie je morgenochtend. Ga maar lekker slapen.’

Ik deed geen oog dicht, maar toch ging de nacht voorbij. Het was nog vroeg in de ochtend toen Susan mijn hand vasthield terwijl een verpleegster mijn bed door een lange gang manoeuvreerde. Voor een zware witte deur bleven we staan.

De verpleegster keerde zich naar Susan. ‘Verder kunt u niet mee.’

Ik had me niet gerealiseerd dat Susan niet met me mee kon. Ik klampte me aan haar vast. ‘En als het nou niet werkt?’

Even kneep ze in mijn handen. ‘Dapper zijn,’ zei ze. Toen liet ze me los.

In de operatiezaal hield een man in een lang gewaad een masker voor mijn neus. ‘Als ik deze op je gezicht zet,’ zei hij, ‘moet je langzaam tot tien tellen.’

Ik kwam tot vier en toen viel ik in slaap.

Terugkomen was een stuk moeilijker. Mijn rechterbeen zat klem, of het was vastgebonden. Ik kon geen vin verroeren. Badend in het zweet probeerde ik me te bevrijden. Ik had een bombardement mee-

gemaakt, zat vast onder een berg puin. Mijn been zat vast, ik kon het niet bewegen. Ineens zat ik dubbelgevouwen in een zompig aanrechtkastje onder de gootsteen van ons flatje in Londen. Mam had me opgesloten. De kakkerlakken...

‘Sst.’ De stem van Susan, vlak bij mijn oor. ‘Rustig maar. Het is klaar. Alles is goed.’

Alles was helemaal niet goed. Niet in dit gootsteenkastje, niet bij mam...

Iemand hield mijn armen vast. Gooide een deken over me heen, trok hem strak over mijn lijf en stopte hem stijf in.

‘Doe je ogen eens open,’ zei Susans stem, nog altijd zacht. ‘De operatie is voorbij.’

Ik opende mijn ogen. Susans gezicht, heel wazig, hing ergens boven me. ‘Het is oké. Je bent veilig.’

Ik slikte uit alle macht. ‘Je liegt.’

‘Niet.’

‘Ik kan mijn been niet bewegen. Mijn rechterbeen, mijn klompvoetbeen...’

‘Jij hebt geen klompvoet,’ zei Susan. ‘Niet meer.’

Midden in de nacht kwam ik pas echt bij. Rond mijn bed stonden grote schermen. Daarachter schemerde een zacht licht. ‘Susan?’ fluisterde ik.

Een van de verpleegsters kwam naast mijn bed staan. ‘Dorst?’ vroeg ze. Ik knikte. Ze goot wat water in een glas en ik dronk. ‘Heb je veel pijn?’

Ik kon mijn rechterbeen niet bewegen; de artsen hadden het na de operatie in gips gepakt. Dat weet ik nu. Onder dat gips klopte een hevige, doffe pijn vanaf mijn enkel tot aan mijn knie. ‘Weet ik niet,’ zei ik. ‘Het doet altijd pijn.’

‘Te veel?’

Ik schudde mijn hoofd. Te veel pijn deed bijna niets; ik droeg alles.

De verpleegster glimlachte. ‘Mooi,’ zei ze. ‘Je moeder zei al dat je een bikkel bent.’ Ze gaf me een capsule. ‘Hier. Neem deze maar in.’

Ik zei: ‘Susan is mijn moeder niet.’ Gelukkig niet! Ik nam de pil, slikte hem door en viel weer in slaap.

Toen ik mijn ogen weer opendeed, zag ik Jamies gezicht op een paar centimeter van het mijne. Zijn haar leek in geen weken geborsteld. Zijn ogen waren rood en gezwollen. Hij huilde.

Ik werkte me in paniek half overeind. ‘Wat is er?’

Jamie sprong in een beweging boven op het bed. Hij beukte op mijn borstkas. Ik kromp in elkaar.

‘Rustig!’ maande Susan, terwijl ze hem weer van het bed plukte.

Jamie duwde zich stijf tegen me aan.

Ik sloeg mijn armen om hem heen en keek over zijn hoofd naar Susan. ‘Zeg me wat er is,’ zei ik.

‘Het stond in die brief van lady Thornton,’ zei Susan.

Ik knikte. Dat wist ik.

Jamie zei: ‘Mam is dood.’

Je kunt heel wat weten, maar dat wil niet zeggen dat je het ook allemaal gelooft.

Hoofdstuk 2

Ik wist dat mijn moeder – mam – 's avonds in een Londense munitiefabriek werkte. Ik wist dat er nu dagelijks bommen op Londen vielen, nacht na nacht, in zware aanvalsgolven. Ik wist dat de Duitsers het op fabrieken gemunt hadden, zeker op munitiefabrieken. Ik had zelf een bombardement meegemaakt. Pal boven mijn hoofd waren bakstenen muren uit elkaar geschoten. Glasscherven waren als hagel op de straten neergekomen.

Dat mam zou kunnen omkomen, wist ik, maar ik geloofde het niet. Hoeveel bommen er ook vielen, ik dacht dat mam het eeuwige leven had.

Ik dacht dat Jamie en ik nooit vrij zouden zijn.

Ik sloeg mijn armen om Jamie heen. Hij snikte. Opnieuw beukte hij met zijn vuisten tegen mijn borst. Het lukte me om het niet uit te schreeuwen van pijn.

Susan propte een kussen tussen Jamie en mijn borstkas. Ze schoof op de rand van het bed en wreef over Jamies rug.

‘Echt waar?’ vroeg ik.

‘Echt waar,’ knikte zij.

‘Echt echt?’

‘Ja. Het spijt me,’ zei Susan.

Speet het mij? Ik neem aan van wel. Toch? Mijn moeder had de pest aan me gehad. ‘Jij ziet ons nooit meer terug,’ had ik een

week geleden tegen haar gezegd, in Londen. ‘Beloofd?’ had zij daarop gevraagd.

Nu wel.

‘Geen gelukkig einde,’ zei Susan. ‘Niet het allerergste einde, maar gelukkig kun je het niet noemen en dat spijt me. Maar ik ben blij dat er een einde is. Jullie moeder kan jullie nu geen kwaad meer doen.’

‘Nee.’ Ik wist niet of een gelukkig einde met mam en mij wel mogelijk was geweest. Dat had ik wel altijd gehoopt – natuurlijk had ik dat, ze was mijn moeder – maar ook dat was iets waar ik niet echt in geloofde. Ik keerde me naar Jamie. ‘Waarom ben jij verdrietig? Mam had de pest aan ons. Dat zei ze zelf.’

Jamie begon nog harder te snikken. ‘Ik hield van haar,’ zei hij.

Jamie was liever dan ik. Hij hield waarschijnlijk echt van mam. Ik niet. Deed ik dat maar. Maar meer nog dan wat ook had ik gewild dat zij van mij had gehouden.

Ik keek Susan weer aan. ‘Hoe zou ik me nu moeten voelen?’ Ik nam aan dat een beetje dochter zich verdrietig zou voelen. Maar als mam dood was, dan was ik niemands dochter meer.

Ik was niet verdrietig. Blij was ik ook niet. Of boos. Of wat dan ook.

Susans hand reikte over Jamies smalle rug en pakte de mijne. ‘Wat je ook voelt, het is goed.’

‘Is er een woord voor als je niks voelt?’

‘Ja,’ zei Susan. ‘Verbijsterd. Ik voelde me verbijsterd toen ik hoorde dat mijn moeder dood was.’

Ik keek haar aan. ‘Wanneer stierf jouw moeder?’

‘Een paar jaar geleden. Een paar maanden voordat Becky overleed.’

Becky, Susans hartsvriendin, was drie jaar voor de oorlog gestorven aan een longontsteking. Dat wist ik. Zij hadden samengewoond; Susans platgebombardeerde huis was eerst van Becky geweest, en het was Becky geweest die Butter aan Susan gaf.

‘Die overlijdens waren allebei heel zwaar,’ zei Susan, ‘maar mijn gevoelens rond de dood van mijn moeder waren ingewikkelder.’

Ik liet Susans hand los. ‘Hoe wist lady Thornton het – van mam?’

Tot een week geleden hadden we meer dan een jaar niets van mijn moeder gehoord, geen woord, ondanks alle brieven die Susan en ik haar hadden geschreven. Ineens had ze in levenden lijve voor ons gestaan en Jamie en mij met zich mee naar Londen gesleept, terug naar huis.

‘Ik heb de VVB het nieuwe adres van je moeder gegeven,’ zei Susan. ‘Een van de VVB-groepen in Londen heeft contact met lady Thornton opgenomen. Ze zullen de slachtofferlijsten wel langslopen, vermoed ik.’

De VVB was de Vrijwillige Vrouwenbond, de club van vrouwen die oorlogswerk deden. Susan was lid van de VVB in ons dorp. Lady Thornton was de voorzitter, waarmee zij ook verantwoordelijk was voor evacuees, zoals Jamie en ik.

Susan reikte weer naar mijn hand. Ik trok hem terug. Jamie bleef huilen. Ik wilde hem troosten, maar voelde me leeg vanbinnen. Ik wist niet wat Jamie en ik waren, nu mam dood was. Konden we bij Susan blijven? Waren we nog evacuees?

‘Wat gaat er nu gebeuren?’ vroeg ik.

Susan zweeg een moment. ‘Dat weet ik niet,’ zei ze. ‘Ik zal lady Thornton vragen wat er geregeld is.’

Ik knipperde met mijn ogen.

Mijn hart sloeg een keer over.

Dat was niet het antwoord dat ik had verwacht.

Dat was niet het antwoord dat ik wilde horen.

‘Wat er geregeld is.’

Dat klonk niet goed. Woorden die aan kwamen drijven op een klamme, kille wolk. Ik voelde het diep in mijn buik. Waar had ik dat eerder gehoord?

Susan zei niet: ‘Geen zorgen.’ Ze zei niet: ‘Jullie blijven natuurlijk gewoon bij mij wonen.’ Ze zei niet: ‘Het komt wel goed, daar zorg ik voor.’

Dat had ze wel gezegd op de dag waarop ze ons voor de tweede

keer van moeder had gered, op de dag waarop haar huis was gebombardeerd. Toen had ze gezegd dat wij altijd bij elkaar zouden blijven.

Ik had haar geloofd.

Had ze dan gelogen? Of was alles veranderd, nu mam dood was? 'Bestaat er een woord voor kinderen zonder ouders?' vroeg ik.

Susan slikte. Ze knikte. 'Wezen,' zei ze.

Wezen. Jamie en ik waren nu wezen, geen evacuees. Dat betekende dat we niet meer konden schuilen onder de vleugels van lady Thornton. Susan zou ons niet mogen houden. Met wezen gebeurde iets anders.

Ik voelde een steek in mijn buik, die meer pijn deed dan mijn voet ooit had gedaan. Ik drukte Jamie dicht tegen me aan. Hem zou ik vasthouden, wat er ook gebeurde. Ik zou nooit toelaten dat wij uit elkaar werden gehaald.

'Binnenkort kan ik lopen,' zei ik. 'Dan kan ik van alles voor je doen.'

Susan knipperde met haar ogen. 'Je moet een paar maanden revalideren,' zei ze. 'Dat weet jij ook.'

Ik zei: 'Ik ga er heel hard aan werken.'

'Dat weet ik,' zei Susan. 'Maar daar gaat de genezing niet sneller door. Ik weet ook niet of je het ziekenhuis mag verlaten, hoe het dan verder ook gaat.'

'Moet ik dan weg? Gelijk?' Deze dag werd grimmiger en grimmiger.

'Nee, natuurlijk niet.' Susan klonk afwezig. 'Ik doelde op de begrafenis – als die er is – en wat wij daar dan mee moeten.'

Begrafenis. Nog zo'n woord dat ik niet kende. Ik woonde nu al een jaar bij Susan, maar er waren nog zo veel dingen die ik niet begreep. Mam had nooit veel woorden gebruikt en wat ik mezelf had aangeleerd achter dat ene raam in ons appartement was maar heel beperkt geweest.

Regelen. 'Ga maar op een rijtje tegen de muur staan,' had lady Thornton afgelopen september gezegd, op die ferme VVB-voorzitterstoon van haar, 'dan kunnen we het een en ander gaan regelen.'

We waren net aangekomen met de trein die ons vanuit Londen naar het dorp had gebracht. Een hele stoet vuile, slonzige kinderen en Jamie en ik, de slonzigste van allemaal. Ik was dood- en doodop geweest van de vlucht; mijn klompvoet bloedde als een rund en deed zo gruwelijk veel pijn dat ik wankelde op mijn benen. De dorpsbewoners paradeerden langs de rij en hadden ons van top tot teen bekeken.

Niemand had Jamie en mij gewild.

Ik was weer op diezelfde plek, maar schoner en met mijn voet in gips verpakt.

‘Je kunt maar beter gaan,’ zei ik tegen Susan. ‘Je zult een hoop moeten regelen.’